

ارزیابی بازآفرینی خلاق مبتنی بر اقتصاد محلی در محدوده تاریخی مسجد کبود شهر تبریز^۱

احمد نژاد ابراهیمی*: استاد گروه معماری و شهرسازی، دانشکده معماری و شهرسازی دانشگاه هنر اسلامی، تبریز، ایران.
مرتضی میرغلامی: استاد گروه معماری و شهرسازی، دانشکده معماری و شهرسازی دانشگاه هنر اسلامی، تبریز، ایران.
آیناز ناهیدی آذر: کارشناسی ارشد طراحی شهری، دانشکده معماری و شهرسازی دانشگاه هنر اسلامی، تبریز، ایران.
الهام مختاری: کارشناسی ارشد طراحی شهری، دانشکده معماری و شهرسازی دانشگاه هنر اسلامی، تبریز، ایران.

چکیده

توسعه اقتصاد خلاق، محور اصلی این پژوهش است. بافت‌های تاریخی در چند سال اخیر با چالش‌های متعددی روبرو شده‌اند به گونه‌ای که نتوانسته‌اند جاذبه اقتصادی مناسبی برای ساکنان ایجاد کنند. هدف این پژوهش توجه بهینه در مدیریت و طراحی شهری به مسائل اقتصادی در کنار برنامه برای رفع نیازهای فعلی در چشم‌انداز نهایی است تا با بهره‌برداری از قابلیت‌های اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی ساکنان محله‌ها در بافت‌های تاریخی با توجه به ظرفیت موجود در آن‌ها، بتوان مؤلفه‌های اقتصادی جدید مبتنی بر ارزش‌ها و ظرفیت آن‌ها ارایه کرد. این تحقیق با هدف ارزیابی بازآفرینی‌های انجام یافته پیرامون محوطه مسجد کبود براساس مؤلفه‌های اقتصاد خلاق، از نوع پژوهش‌های کیفی می‌باشد که با روش توصیفی-تحلیلی انجام یافته است. داده‌های لازم برای تحلیل و پژوهش از طریق مطالعات اسناد کتابخانه‌ای در کنار برداشت و پیمایش‌های میدانی به دست آمده است و برای صحت سنجی نتایج از تکنیک تحلیل سوات استفاده شده و نتایج به دست آمده با رویکرد اقتصاد خلاق تجزیه تحلیل گردیده است. نتایج تحقیق نشان داد اقتصاد خلاق در محله‌های تاریخی شامل برندسازی، ارتباط گردشگری و صنایع، ایجاد ارزش‌های اقتصادی، سرمایه‌گذاری، ایجاد و یا تغییر کاربری با در نظر گرفتن پویایی اقتصادی و ایجاد اقتصاد فرهنگی است ولی محوطه پیرامون مسجد کبود تبریز، محوطه‌ای که در سه دهه گذشته با مداخلات شهری فراوانی روبرو بوده است و در حال حاضر این شرایط را ندارد.

واژگان کلیدی: بازآفرینی بافت تاریخی، توسعه اقتصادی محله محور، اقتصاد خلاق شهری، محوطه مسجد کبود تبریز.

Evaluation of creative regeneration based on local economy in the historical area of Blue Mosque in Tabriz city

Abstract

The main focus of this research is Creative economic development. In recent years, historical structures have faced many challenges in such a way that they have not been able to create a suitable economic attraction for residents.

The purpose of this research is to create and optimally pay attention to economic issues in urban management and design along with important matters such as current and anticipated needs in its final vision.

So that by exploiting the social, economic and cultural capabilities of the residents, neighborhoods in historical contexts, according to the existing capacity in them, new economic components based on values and capacities can be provided. This is a qualitative research that has been done with descriptive method.

The reviewed data is based on the studies of previous documents in internal and external research, field observations, and in addition to that, the analysis technique (SWOT) has been used to check the new data obtained and measure its correctness and the results obtained have been analyzed with the creative economic development approach.

These results were presented as solutions, which include city branding, relation between tourism and industry, creating economic values, investment, creating or changing urban land-use, considering dynamicity of Economic and creating a cultural-based economy.

And finally, appropriate strategies have been presented in the area surrounding the Blue Mosque of Tabriz, an area that has faced many urban interventions in the past three decades, and assessments show that it does not currently have a good economic situation.

Keywords: Regeneration of historical context, Neighborhood-oriented economic development, Sustainable urban regeneration, urban creative economy.

* نویسنده مسؤول ahadebrahimi@tabriziau.ac.ir

۱. این مقاله برگرفته طرح پژوهش با عنوان "راهکارهای بدیع توسعه اقتصادی محلات تاریخی با رویکرد بازآفرینی جامع پایدار (نمونه موردی: محله ویجویه تبریز)" است که توسط نگارندگان در دانشگاه هنر اسلامی تبریز انجام یافت.

مقدمه

با وجود دیدگاه اقتصاد فوردی و پسافوردی (اطهاری ۱۳۸۹) و مقایسه آن با اقتصاد غیرمولد حاصل از نفت در ایران مشکلات اساسی در بافت‌های تاریخی ایجاد و آسیب‌های کالبدی، عملکردی، اجتماعی و جمعیتی در آن ایجاد کرده است. رویکردهای مختلفی در طول زمان قرن گذشته تکامل یافتند که شامل بازسازی، باز زنده سازی، نوسازی، توسعه مجدد به بازآفرینی و نوزایی شهری است. در این مسیر تکاملی، از توجه صرف به کالبد به تأکید بر ملاحظات اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی و هنری تغییر یافت (حبیبی ۱۳۸۹). این مسیر تکاملی نشان می‌دهد ارزش‌های درونی بافت‌های تاریخی به صورت چندبعدی و پیچیده است و در سلسله مراتب مختلف قابل طبقه‌بندی شدن است؛ بنابراین سیاستی که برای رفع مشکلات این بافت‌ها انتخاب می‌شود نیز باید دربردارنده وجوه مختلف ارزش‌های مذکور باشد.

با توجه به مسئله‌ی چالش برانگیز بافت‌های تاریخی و وجود فاصله بین آن‌ها با بافت‌های تازه و جدید شهری می‌تواند به زوال و درنهایت تخریب نهایی بافت‌های تاریخی انجامد که این مسئله در وهله‌ی اول هویت شهری را تضعیف می‌کند. با توجه به نیازهای موجود در بازه‌ی زمانی موجود و وجود ظرفیت‌های بالقوه و بالفعل در این بافت‌ها که می‌تواند هویت‌بخش شهر باشد، جنبه‌های ارزشمند فراوانی می‌تواند مورد بررسی و تحلیل قرار گرفته و با برخورداری از زیرساخت‌های اقتصادی، فرهنگی-اجتماعی، هنری و مکانی قابلیت بازآفرینی ایجاد گردد (مویدفر و صابری، ۱۳۹۹: ۱۳۸). همچنین با وجود راه‌حل بازآفرینی تداوم زندگی بشری تضمین گردیده و به ارزش‌های شهرسازی و معماری توجه ویژه‌ای مبذول می‌گردد. بر همین اساس از سال‌ها پیش، مداخله، احیاء و باززنده‌سازی بافت‌های کهن و تاریخی شهری به یکی از مسائل اساسی نظام برنامه‌ریزی کشورهایی که دارای پیشینه‌ای غنی از شهرنشینی بوده‌اند، تبدیل گردیده است (عزیزی، ۱۳۸۳: ۳۳). در این بین بازآفرینی پایدار شهری موجب ایجاد سیستمی در شهر می‌گردد تا تمامی نهادها و سیستم‌ها در خدمت بخش‌های مختلف اکوسیستم اعم از آب و انرژی و مواد بوده و پاسخگو به تنوع زیستی می‌شود که درنهایت موجب ایجاد تغییرات اساسی و مثبت و پایدار کلی در مقیاس بزرگ شهری می‌گردد و این تغییرات سبب بهبود و ارتقای کیفی بافت‌های ناکارآمد شهری می‌شود (رابرتز، ۲۰۲۲: ۱۹). با عبور از اقتصاد فوردی جریان یافتن اقتصادهای محلی اهمیت یافت و به تبع آن فرهنگ‌های محلی نیز مورد توجه قرار گرفتند. اهمیت یافتن روزافزون اقتصاد فرهنگی

اقتصاد شهری رویکردهای مختلفی را در پی داشت که خلاقیت نقش حائز اهمیتی در افزایش توان رقابتی شهر دارد. شهر خلاق با تغییر رویکردهای سنتی و سلطه‌طلبانه به شهر و مدیریت شهری، محیط و بستری فراهم می‌کند که در آن مسئله شهری به صورت خلاقانه بهبود یافته و به انسجام مکانی در هسته تاریخی شهر، افزایش کیفیت محیط‌زیست، جذب گردشگران داخلی و خارجی، جذب سرمایه‌گذار، افزایش کیفیت زندگی ذینفعان، توانمندسازی اجتماعی ساکنان از طریق فرایندهای مشارکتی و افزایش رقابت در محل و حفظ میراث فرهنگی می‌شود. با توجه به بررسی‌های انجام شده در ارتباط با موضوع پژوهش، هدف و مسأله اصلی این پژوهش ارزیابی مشکلات موجود در بافت‌های تاریخی برای رسیدن به مدلی برای طراحی بهتر و بهینه در بافت‌های تاریخی است و نتایج بدست آمده برای استفاده از رویکرد موردنظر جهت توسعه خلاق اقتصادی در بازآفرینی این بافت‌هاست و برای نمونه نتایج بدست آمده در بافت پیرامون مجموعه مسجد کبود تبریز مورد تحلیل قرار خواهد گرفت.

روش تحقیق

پژوهش حاضر از نوع تحقیق‌های نظری می‌باشد که با روش توصیفی-تحلیلی کار شده است و جمع‌آوری اطلاعات به صورت کتابخانه‌ای و تحلیل و پیمایش میدانی صورت گرفته است و هدف آن کاربردی می‌باشد. در این پژوهش در راستای ایجاد توسعه اقتصادی خلاق در بافت‌های تاریخی از بازآفرینی در راستای فرهنگ و توسعه اقتصادی استفاده شده است که این راهکار از دو منظر صنایع فیزیکی و صنایع خلاق متغیر بوده و در بحث خلاقیت به نظر می‌رسد باید مؤلفه‌های تأثیرگذار براساس مطالعه ادبیات موضوع و تحلیل آراء متفکرین این حوزه جمع‌بندی گردد و با استفاده از تکنیک سوات داده‌های نمونه موردی تحلیل و محاسبه گردیده و موردسنجش قرار گرفته است؛ و درنهایت راهکارهای مناسب جهت بازآفرینی اقتصادی خلاق بافت‌های موردنظر ارائه شده است. برای نمونه، بافت پیرامون مسجد کبود تبریز انتخاب شده است و دلیل اصلی انتخاب مسجد کبود، این بود که مسجد کبود و مسیر کهنه خیابان تبریز یکی از اولین و بزرگ‌ترین پروژه‌های عمران شهری معاصر ایران به جهت بازآفرینی شهری بود که علیرغم برنامه‌ریزی‌های انجام یافته، تقریباً هیچ‌کدام از نتایج مورد تصور مجریان بدست نیامد.

مبانی نظری و ادبیات پژوهش اقتصاد شهری خلاق در بافت‌های تاریخی

اقتصاد خلاق را باید در توجه به رونق اقتصادی از طریق گردشگری و توسعه گردشگری، ایجاد صنایع خلاق فرهنگی و ایجاد صنایع دستی بومی دانست. این رویکرد مقوله‌ای بدیع در عرصه شهرسازی و مدیریت شهری محسوب می‌شود و دستیابی به این توسعه تنها با دسترسی به خدمات و امکانات و بهره‌برداری از قابلیت‌های اجتماعی ساکنان محله‌ای مقدور است (مظفری و همکاران، ۱۳۹۸). برای دسترسی به این خدمات در وهله‌ی اول نیازمند شناسایی اقتصاد محله و استفاده بهینه از آن بوده و این اقتصاد دربرگیرنده مبادلات غیر نقدی کالا و خدمات که تحت سلطه خانواده‌های گسترده و محلات مرسوم است. این مقوله همانند قانونی نانوشته یا کمک و همکاری و مسئولیت‌پذیری شهروندان در محله اتفاق می‌افتد که می‌توان آن را قوی‌ترین نقطه متحد کننده اقتصادی بر مبنای پیوندهای خانوادگی، قومی، جنسیتی دانست که می‌تواند هویت اشتراکی محله را تشکیل دهد. این اقتصاد به حقوق و تعهدات غیررسمی امکان می‌دهد تا در شبکه مزیت‌ها و پیوندهای متقابل گسترش یابد (خاوری ۱۳۹۰: ۸). سازه پایداری اقتصادی توسط سه مؤلفه اصلی وضعیت اقتصادی فعالان اقتصادی برای نمایش شرایط اقتصادی خانوارها، اقتصاد بنگاه‌های محله برای نمایش پایداری پویایی اقتصاد بنگاه‌های محله و ارزش اقتصادی بنگاه‌ها برای نمایش ارزشمندی بنگاه‌های کسب‌وکار محله موردسنجش قرار گرفته است (شفیعا، ۱۳۹۱: ۲۰۰-۸۵). در این بین بازآفرینی به عنوان یک مظروف اصلی که دربرگیرنده ماهیت‌های اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی بوده و استفاده مجدد از شهر را امکان‌پذیر می‌سازد همچنین دربردارنده ابعاد اجتماعی و اقتصادی و زیست‌محیطی در مقیاس‌های شهری، منطقه‌ای، ملی و مشتمل بر اصولی همچون تغییر و تحولات اقتصادی، کالبدی، اجتماعی و زیست‌محیطی می‌باشد که محوریت اصلی آن بر پایه‌های فرهنگ و هنر است. آنچه در طرح موجود حائز اهمیت ویژه است بخش اقتصادی آن می‌باشد که دربردارنده شرکت‌های بخش خصوصی و داوطلبانه، تغییرات ماهیت شهرها از مراکز تولید به مصرف، تأثیر اقتصاد خدمات محور بر ابعاد مختلف بازآفرینی و ترویج حیات مدنی، سرزندگی اجتماعی، حمل‌ونقل عمومی و کاستن اثرات نامطلوب زیست‌محیطی می‌باشد. طبق دستور کار دفتر حفاظت از محیط‌زیست ایالات متحده اصولی برای توسعه هوشمند در نظر گرفته شده که می‌تواند مبنای اصول توسعه اقتصادی خلاق نیز باشد که این اصول عبارتند از ترویج کاربری‌های مختلط، بهره‌گیری از طراحی تراکم ساختمان‌ها، ایجاد گونه‌های متنوع ساختمانی برای فراهم آوردن فرصت‌ها

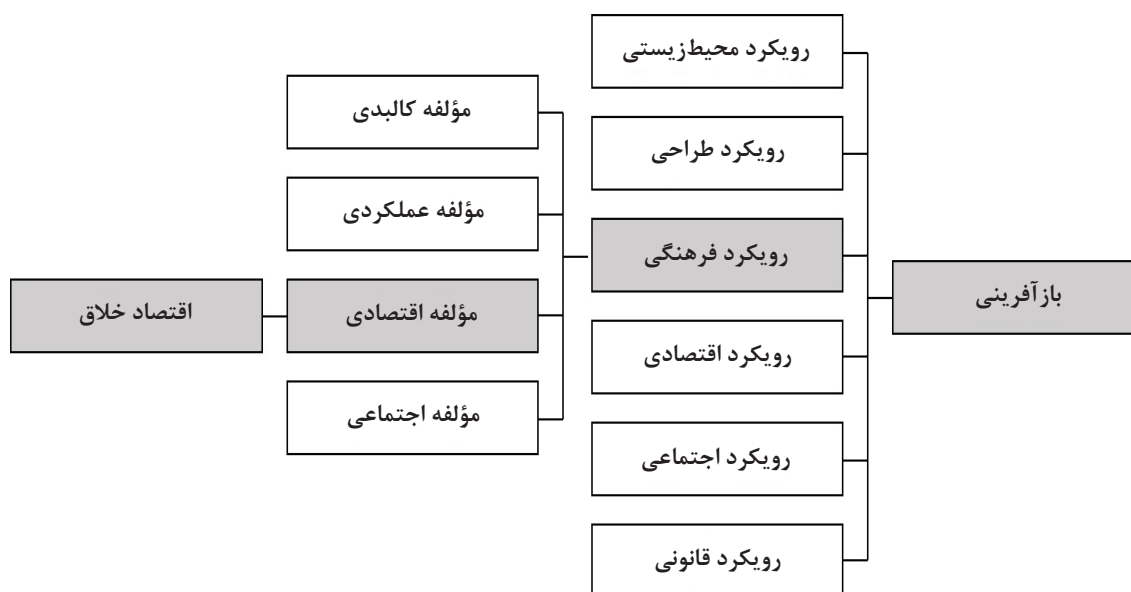
و حق انتخاب برای شهروندان، ساختن محیط‌های پیاده شهری، ایجاد باهمستان‌های جذاب و متمایز با تکیه بر حسن مکان، باقی نگه داشتن و حفاظت از فضای باز، زمین‌های زراعی، زیبایی‌های طبیعی و محدوده‌های خطر، تقویت توسعه از درون و جهت‌دهی اقدامات توسعه‌ای به سوی مناطق موجود شهری، تأمین گزینه‌های متعدد برای جابه‌جایی و حمل‌ونقل، اخذ تصمیمات قابل پیش‌بینی، منصفانه و اقتصادی درباره‌ی گزینه‌های توسعه‌ای، تشویق شهروندان به مشارکت در اخذ تصمیمات توسعه‌ای و تسهیل مشارکت گروه‌های ذی‌نفع (معمدی فرد، ۱۳۹۹: ۴۲۰-۴۵۴). ابعاد مختلف بازآفرینی شامل بعد زیست‌محیطی، فرهنگی، اقتصادی، اجتماعی، طراحی و قانونی می‌باشد. بررسی تجارب جهانی (کریم زاده ۱۳۹۱) در تجربه بازآفرینی‌های کشور ترکیه می‌توان گفت که بازآفرینی شهری با بهره‌گیری از صنایع خلاق فرهنگی منجر به احیاء اقتصادی مناطق موردنظر گردیده و همگرایی اقتصاد و فرهنگ تأثیرات بسزایی بر بازآفرینی بناهای تاریخی داشته است. در سند برنامه بازآفرینی اقتصادی (۲۰۲۳-۲۰۱۹) چارچوبی برای بازآفرینی لاناکشایر شمالی^۱ طرح شده که این سند به عنوان سیاستی استراتژیک تضمین شده برای پاسخگویی و تسهیل جاه‌طلبی‌های مشترک‌المنافع شهری استفاده گردیده است که این موارد در هر می جمع‌آوری گردیده‌اند.

شکل (۱). هرم تسهیل بازآفرینی اقتصاد شهری^۲ (منبع: سند برنامه بازآفرینی اقتصادی، ۲۰۱۹-۲۰۲۳)

برطبق این هرم، هدف اصلی از بازآفرینی بافت‌های تاریخی ایجاد امکان بهره‌برداری اقتصادی از مکان به‌گونه‌ای است

1. Northern Lancashire
2. Regeneration Delivery Plan

نمودار (۱). مؤلفه و زیر مؤلفه‌های بازآفرینی (منبع: نگارندگان)

خواهند شد و توان بهره‌برداری از منابع موجود متحول گشته و نوآوری‌های جدیدتری ایجاد می‌گردد. در جامعه‌ای همچون ایران که شهرداری‌ها لازم است تا هزینه‌های جاری و عمرانی خود را تأمین کنند، اقتصاد شهری اهمیت زیادی می‌یابد. چگونگی تأمین منابع مالی پایدار شهری یکی از مهم‌ترین چالش‌های پیش روی سیاستمداران و برنامه‌ریزان شهری است. با افزایش نیاز به خدمات عمومی در شهرها و محدودیت‌های مالی شهرداری‌ها از سوی دیگر، این چالش روزبه‌روز بیشتر می‌شود (ژائو و همل، ۲۰۱۵)^۲. بر مبنای تعریف اسکان بشر ملل متحد^۳ برای شناسایی و پاسخگویی به این چالش‌ها، در وهله‌ی اول نیازمند شناسایی ویژگی‌های محله و در مرحله‌ی دوم توانایی شرکت در رقابت‌های اقتصادی محلی، منطقه‌ای و ملی است که از راه‌حل‌های پاسخگویی به این چالش می‌توان به سرمایه‌گذاری در بخش اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی و زیست‌محیطی اشاره کرد که با راه‌اندازی فعالیت‌های اقتصادی جدید، توسعه بازارهای گردشگری، ایجاد مکان‌های مناسب برای برگزاری گردهمایی‌های محلی، منطقه‌ای، ملی و بین‌المللی در شهر اشاره کرد (میرسیدی، ۱۳۹۵). در جمع‌بندی اینکه، در بازآفرینی شهری نیز، اقتصاد اصلی‌ترین چالش طراحان و برنامه‌ریزان شهری می‌باشد؛ که این چالش با افزایش روزافزون خدمات عمومی در شهرها و محدودیت‌های مالی شهرداری‌ها بیشتر می‌شود (ژائو و همل، ۲۰۱۵). البته باید توجه داشت که رویکرد اقتصادی صرف به‌تنهایی نمی‌تواند

که ارزش کافی به منظور پوشش هزینه‌های بازآفرینی و نوسازی را ایجاد کند، بازگشت سرمایه را برای مالکان یا توسعه‌گران فراهم آورد و درآمد لازم به منظور هزینه‌های بلندمدت نگهداری و حفاظت از بناها و بافت‌های تاریخی را تأمین سازد (میراث‌انگلیسی، ۲۰۰۸)^۱ در بازآفرینی شهری، اکثر پروژه‌های شاخص تمرکز عمده‌ای بر فعالیت‌های اقتصادی دارند و به دنبال انگیزش برای سرمایه‌گذاری قابل توجه هستند. بخش ابتکاری بازآفرینی اقتصادی، تشویق ایده کارآفرینی و افزایش درآمد سرانه شهروندان است (ایزدی، ۱۳۹۷: ۱۷۷-۱۶۱). توجه به بعد اقتصادی از مهم‌ترین ابعاد است که در احیای بناها و بافت تاریخی و جلوگیری از فرسودگی آن می‌تواند مؤثر باشد؛ چرا که اقتصاد، مهم‌ترین نقش را در زندگی افراد ساکن در بافت ایفا می‌کند و چون اکثر افراد ساکن در بافت از توانایی مالی پایینی برخوردارند و به دلیل مهاجر بودن، احساس تعلقی به مکان ندارند، بهترین راه مشارکت دادن و ایجاد انگیزه در این افراد برای حراست و نگهداری از بناها و بافت تاریخی ایجاد انگیزه‌های اقتصادی است، لذا وجود اقتصاد پویا و هماهنگ با نیازهای جامعه عاملی است اساسی در جهت جلوگیری از تخلیه بافت به وسیله ساکنان بومی و پیامدهای ناگوار آن (عیسی‌خانی، ۱۳۹۷: ۴۴-۴۹). اقتصاد شهری بخش مهم و اساسی شهرها را تشکیل می‌دهد و دربردارنده‌ی رشد همراه با افزایش ظرفیت‌های تولیدی اعم از ظرفیت‌های فیزیکی، انسانی و اجتماعی است. در این رشد علاوه بر تولید، نهادهای اجتماعی نیز تغییر کرده و نگرش‌ها متحول

2. Zhao & KhmeL, 2015: 138-145

3. UN-HABITAT

1. English Heritage, 2008

در محلات و بافت‌های تاریخی پاسخگو باشد زیرا این بافت‌ها ارزش‌هایی بیشتر از ارزش اقتصادی خود را دارا می‌باشند و نگاه اقتصادی مطلق همان علتی است که زوال بافت‌های تاریخی را به دنبال داشته است.

اقتصاد خلاق شهری

برای ایجاد توسعه اقتصادی در شهرها نیازمند تغییرات بنیادی در سطح ملی و بین‌المللی بوده و اقتصاد خلاق در جهت رشد و توسعه اقتصادی اصلی‌ترین راه‌حل طراحان می‌باشد. اقتصاد خلاق خود از فعالیت‌های خلاقانه تشکیل گردیده که این فعالیت‌های را می‌توان در انواع هنرهای سنتی و صنایع دستی تقسیم کرد. در رابطه با بازآفرینی بخش‌های تاریخی و قدیمی شهرها مقوله‌ای مهم به شمار می‌آید، متفکران و کارشناسان مربوط، دیدگاه‌های نظری گوناگونی از جمله مدرنیستی، فرهنگ‌گرایانه و غیره

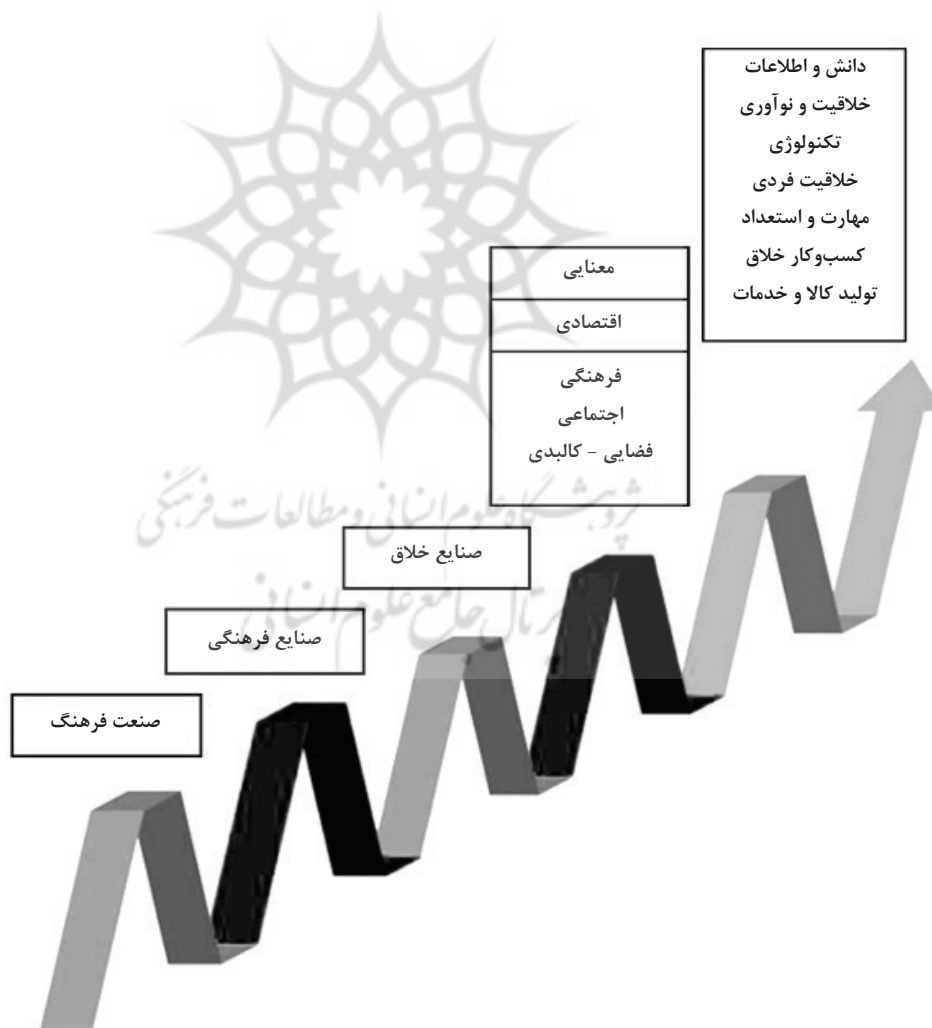
مطرح کرده‌اند؛ اما هدف بیشتر این نظریه‌ها ارتقا و بهبود کالبدی- فیزیکی و کالبدی- کارکردی در قالب سیاست‌های نوسازی، بازسازی و باززنده‌سازی است که در بهترین حالت، باززنده‌سازی اقتصادی از اهداف اولیه آنان محسوب می‌شود. ناکارآمدی دیدگاه‌های گذشته، سرانجام به خلق «نظریه شهر خلاق» در دوران پساصنعتی منجر شد که با کاربست آن در بسیاری از شهرهای جهان، ضمن بازآفرینی بخش تاریخی این شهرها، توسعه یکپارچه و پایدار آنها نیز صورت گرفت. شهر خلاق، رویکردی فرهنگی در توسعه‌های شهری مانند بازآفرینی است (پوراحمد و احمدی فرد، ۱۳۹۷: ۷۵-۹۰) اولین جایی که مفهوم شهر خلاق به‌طور مشخص در قالب یک سند نظریه‌ای مطرح شد در کار بیانچینی و لندری (۱۹۹۵) بود. شهرهای خلاق قادرند راه‌حل‌های جدیدی برای مشکلات روزمره‌شان ارائه دهند. در شهر خلاق تولیدات فرهنگی مشاهده می‌شود.

مدیریت شهری

فصلنامه علمی پژوهشی
مدیریت شهری و روستایی
شماره ۷۵. تابستان ۱۴۰۳

Urban management
No.75 Summer 2024

۱۱۷

شکل (۲). روند بازآفرینی فرهنگی-اقتصادی (منبع: نگارندگان)

ایده شهر خلاق مبتنی بر این باور است که فرهنگ می‌تواند نقش مهمی در فرایند نوزایی شهر ایفا کند. صنایع خلاق، کیفیت زندگی شهروندان را از طریق ارتقای بافت اجتماعی شهر بهبود می‌بخشد، مجال ظهور به نمودهای فرهنگی ادوار تاریخی و اقشار و ملیت‌های مختلف جامعه را ممکن می‌سازد و درنهایت باعث تقویت چرخه اقتصادی شهر می‌شود (کوچکی مطلق، ۱۳۹۷). شهر خلاق دربردارنده‌ی اقتصاد خلاق و اقتصاد خلاق دربردارنده‌ی خلاقیت و صنایع‌دستی می‌باشد. در این خصوص با توجه به مطالعات انجام شده می‌توان صنایع خلاق را در ابعاد میراث فرهنگی رسانه‌ها، هنرها و میراث فرهنگی و گردشگری همچنین متغیرهایی در هر کدام از این ابعاد تقسیم‌بندی کرد که با شناسایی شاخصه‌هایشان قابل تحلیل می‌باشند.

صنایع خلاق فرهنگی

مفاهیم «صنایع خلاق» و «صنایع فرهنگی» دو مفهوم جدا از هم می‌باشند؛ اما از طرفی می‌دانیم صنایع خلاق، مبتنی بر داشته‌های فرهنگی یک جامعه شکل می‌گیرد. از این رو با وجود تفاوت بین این دو می‌توان صنایع خلاق را تا حدودی هم مفهوم با صنایع فرهنگی دانست؛ زیرا با استفاده از خلاقیت فردی می‌توان به شکوفایی فرهنگی دست یافت، از طرفی در تولید صنایع فرهنگی، ارزش اقتصادی آن‌ها پس از معنای زیبایی‌شناسانه اجتماعی‌شان، در درجه دوم اهمیت قرار می‌گیرد و صنایع خلاق در خلاقیت، مهارت و استعداد‌های هر فرد ریشه داشته و به واسطه استفاده از این پتانسیل بالقوه در افراد، می‌توان در جهت ایجاد و افزایش کارآفرینی از آن بهره جست (گزارش سالانه بخش دیجیتال، فرهنگ، رسانه و ورزش، ۲۰۱۰)^۱ گزارش سالانه بخش دیجیتال، فرهنگ، رسانه و ورزش یکی از نوین‌ترین رویکردهای بازآفرینی که از صنایع خلاق حمایت کرده و همچنین پاسدار هویت و فرهنگی محلی منطقه نیز باشد بازآفرینی بر مبنای فرهنگ است. هدف این رویکرد، یافتن آثار فرهنگی، تاریخی، آیینی و هنری است تا عامل برون‌زای فرهنگ به مثابه مؤلفه انسجام بخش وارد چرخه بازآفرینی شود (لطفی، ۱۳۹۰: ۴۵-۵۵) از ادعای حافظان، هنرمندان، مورخان، معماران و برنامه‌ریزان مشهود است که ترویج میراث فرهنگی نقشی کلیدی در راهبردهای پایداری دارد که هدف آن پاسخگویی به نیازهای اجتماعی و فرهنگی، حل تعارضات و تحقق اهداف اقتصادی در درازمدت است. (گونا، ۲۰۰۸: ۹۹۸-۱۰۱۴)

صنایع خلاق فرهنگی در بافت‌های تاریخی

بافت‌های تاریخی با وجود منزلت مکانی و سکونت‌ی پایین در محدوده مورد مطالعه، همان‌طور که از اسم آن هم پیداست دارای ارزش‌های تاریخی و هویتی می‌باشند که خود نمایانگر فرهنگ بومی گذشتگان و میراث ارزشمندی برای نسل آتی می‌باشد. از این رو با حفظ و بهره‌برداری از این بافت‌های ارزشمند و استفاده از ظرفیت‌های نهفته که همان دارای فرهنگی و هویتی شهرها و کشورها است می‌توان مدنیت به شیوه‌های نوآورانه را در آن‌ها توسعه داد و توسعه اقتصادی آن‌ها را بخصوص از وجه فرهنگی بهبود بخشید. (شورای بین آمریکایی برای توسعه یکپارچه ۲۰۰۴)^۲ در این خصوص در وهله‌ی اول صنعت فرهنگ مطرح می‌گردد که تمام فعالیت‌های زیباشناختی را تحت نظام انحصاری و جزئی از فرهنگ توده‌ای قرار داده و جهان را عاملی برای گذر از غربال صنعت و در آن فرایند بازتولید را امری ضروری مبتنی بر نیازهای مصرف‌کنندگان و پایه و اساس قدرت و سلطه بر جامعه می‌داند که موجبات تسلط اقتصادی را ایجاد می‌کند. در عین حال صنعت فرهنگ‌سازی خود نیز در برابر رأی و خواسته‌ای که برانگیخته سر خم می‌کند (ماکس هورکه‌ایمر و تئودور آدورنو، ۱۹۴۴). فرهنگ به عنوان عاملی در راهبردهای برنامه‌ریزی به صورت نوعی کاربردی در برنامه‌ریزی شهری می‌باشد و بخشی از راهبرد توسعه در حوزه‌های اقتصادی، اجتماعی و زیست‌محیطی در پروژه‌های فرهنگی و برنامه‌ریزی‌های فرهنگی بوده و درنهایت عاملی تسهیل‌گر و نیروی محرکه‌ی بازآفرینی رویدادهای فرهنگی و ترویج فعالیت‌های فرهنگی را ایجاد می‌کند. با توجه به بررسی‌های صورت گرفته مؤلفه‌های توسعه خلاق شامل مؤلفه‌های فعالیت‌های اقتصادی، صنایع خلاق فرهنگی، برندسازی، ایجاد یا تغییر کاربری، بازآفرینی کالبدی، ارزش اقتصادی و درنهایت ایجاد اقتصاد فرهنگی می‌باشد که این مؤلفه‌ها به شرح زیر می‌باشند:

۱- فعالیت‌های اقتصادی: ساکنان اصلی بافت‌های تاریخی از نظر اقتصادی وضع مالی مناسبی نداشته و به دلیل موقعیت بد اقتصادی ساکن این بافت‌ها شده‌اند لذا جایگاه این بافت‌ها در زمینه اشتغال‌زایی متزلزل بوده و می‌توان از بافت تاریخی به دلیل قدمت، سابقه تاریخی و ارزش‌های بالقوه‌ای دارند و با بالفعل نمودن آن به رشد و توسعه‌ی اقتصادی دست پیدا کرد. (کلاتری و قاسمی، ۱۳۹۵) و ساکنان بافت‌های تاریخی با درگیر شدن در فعالیت‌های اقتصادی که در گذشته وجود داشته‌اند و امروزه روبه‌زوال هستند، می‌توانند موجب جذب گردشگر، افزایش اشتغال، افزایش ارزش اقتصادی، ارتقای کیفیت سکونت، ایجاد سرزندگی، افزایش تمایل به زیست در بافت

میراث فرهنگی، ابنیه و بافت‌های تاریخی، انگیزه‌های اساسی در حوزه گردشگری به شمار می‌آید و گردشگری را به صنعتی پررونق در حوزه ابنیه و بافت‌های تاریخی بدل می‌کند (محمدی و دیگران، ۱۳۹۷).

۴- ایجاد یا تغییر کاربری: به‌طور کلی، فرسودگی ساختمان‌ها و محله‌ها در نابرابری میان خدمات عرضه شده به وسیله‌ی بافت و نیازهای امروز نمود پیدا می‌کند؛ بنابراین، ایجاد کاربری‌های متناسب با نیازهای معاصر در بافت تاریخی از ضروریات است؛ از سوی دیگر، ساکنان جدید بافت‌ها، کارکردهای دیگری به منطقه می‌بخشند که بعضاً ضدارزش و یا نامناسب ارزیابی می‌شوند. در نتیجه، لزوم ایجاد کاربری مناسب در بافت و متناسب با ارزش‌های آن ضروری است (عزیزی و ارباب، ۱۳۸۷: ۱۵۷-۱۴۸) گاهی نیز ایجاد کاربری در یک بنا، با تغییر کاربری قبلی آن و متناسب و سودمند کردن آن کاربری همراه است و تبدیل استفاده از بناهای تاریخی، سودمندی بنا را به کمک تغییر استفاده‌ی آن حفظ می‌کند. به بیانی دیگر، می‌بایست کاستی‌هایی که به کاهش سودمندی و کاربری از این بناها منجر شده بود، برطرف شود: «اگر این روند در مقیاس وسیع در سراسر بافت روی دهد، به جزیی ناگسستگی از تجدید سازمان کارکردی ناحیه تبدیل خواهد شد» (تیزدل، ۱۳۸۸: ۶۶) «بهربرداری مفید از بناها، اغلب بهترین روش حفظ آن است» (شفیعا، ۱۳۹۱: ۲۰۰-۸۵).

از دیگر استراتژی‌های سیاسی رایج در حوزه فرهنگی، تعریف کاربری‌های فرهنگی در حوزه پروژه بازآفرینی شهری است که شامل موزه‌ها، گالری‌های موقت و دائم، مراکز گردشگری، تالارهای فرهنگی، سالن‌های تئاتر، سینماها و غیره است. لذا می‌توان اذعان داشت که فعالیت بخش‌های فرهنگی اگر در ساعات شب نیز ادامه یابد، عاملی در راستای جذب سایر کاربری‌های تجاری و در نتیجه بهبود اقتصاد محلی خواهد بود. از کاربری‌های تجاری که در مجاورت این بخش‌های فرهنگی شکل می‌گیرند می‌توان به کتاب‌فروشی‌ها، گالری‌ها، فروشگاه‌های مرتبط با موسیقی، کارگاه‌های طراحی لباس و کارگاه‌های هنری اشاره نمود (مونته‌گومری، ۲۰۰۴)^۲ از طرفی دیگر توجه به رابطه بین فضاها، عملکردها و قوانین مطرح در طرح نیازمند توجه ویژه به رابطه‌ی بین فضاهای عمومی اعم از جمعی و خصوصی بوده و این توجه متمرکز به طبقه همکف ساختمان‌ها و ارتباط بین بلوار و حیاط خود ساختمان‌ها بوده و بعد شهری اولویت و مرکزیت طراحی می‌باشد. در مواجهه با بافت‌های تاریخی و ایجاد اقتصادی مبتنی بر سرمایه‌های فرهنگی، اتخاذ سیاست‌هایی چون تجدید حیات محلی از طریق پیش‌بینی اقامتگاه‌ها برای تمرکز

تاریخی، خودکفایی و حفظ آنان در منطقه شده و به همراه آن از شأن و منزلت اجتماعی بالاتری برخوردار شوند (علی محمدی و دیگران، ۴۶-۳۳: ۱۳۹۷).

۲- صنایع خلاق فرهنگی: واژه صنایع فرهنگی نخستین بار توسط اندیشمندانی مانند تئودور آدورنو و مکی هورکهایمر در دهه ۱۹۴۰ در انتقاد از تجاری‌سازی انبوه و بازساخت مفاهیم فرهنگی ارائه شد. از منظر تاریخی، توسعه اقتصادی شهرها ماهیتا دارای وجه فرهنگی هم بوده است؛ اما صنایع فرهنگی ایجادکننده هویت‌های اجتماعی و مکان‌هایی هستند که مدنیت به شیوه‌های نوآورانه در آن‌ها توسعه داد می‌شود. (شبان و ایزدی، ۱۳۹۳: ۶۳-۵۴) فلوریدا (۲۰۰۲)^۱ معتقد است، طبقه خلاق به‌طور فزاینده‌ای در جوامع توسعه‌یافته در حال رشد بوده و از آنجایی که تمایل این افراد به زندگی در شهرهای فرهنگی می‌باشد، صنایع خلاق فرهنگی نیز در حال رشد و شکوفایی می‌باشند. از این‌رو می‌توان آن را به‌طور بالقوه به عنوان ابزاری قدرتمند جهت جذب افراد خلاق و گردشگران فرهنگی مطرح نمود. برای بهبود و شکوفایی صنایع خلاق فرهنگی در بافت‌های تاریخی بخصوص در محدوده مورد مطالعه می‌توان از فعالیت‌های شبانه‌روزی و استفاده از هنر و فرهنگ در ساختار بافت و در نهایت از گالری‌ها، موزه‌ها، نمایشگاه‌های صنعتی در جهت ایجاد جداره‌های فرهنگی با اصالت و منحصربه‌فرد استفاده کرد.

۳- برندسازی: برندسازی از پدیده‌های اخیر در جوامع محلی با مفهوم احیای ساختارهای کهن، برجسته‌سازی مکان‌ها و بازتولید خاطرات جمعی و نمودهای کالبدی در قالب میراث فرهنگی و ابنیه تاریخی معنی می‌پذیرد هدف برندسازی شهری، تصویرسازی مجدد است که وابسته به هویت مکان بوده و در فهم فرهنگ خاص محلی مؤثر هست. برند شهری ابزاری مؤثر برای توسعه شهری و ارزش‌آفرینی و توسعه اجتماعی، فرهنگی، سیاسی و اقتصادی و به تبع آن جذب و توسعه سرمایه‌گذاری، رونق صنعت گردشگری، انتقال فناوری تأثیر می‌گذارد. به‌طور کلی اجزاء برند شهری شامل سه بخش هویت، تصویر و موقعیت می‌باشد. (اکبری، ۱۴۰۱: ۶۱-۸۶) شهرها به خصوص بافت‌های تاریخی به واسطه حضور گردشگر فرهنگی شهری تحقق می‌پذیرد. در بازآفرینی بافت تاریخی، برندسازی ابزاری تبلیغی برای خلق تصویری یگانه از شهر است و نقش قابل توجهی در توسعه و احیای بافت‌های تاریخی در شهرها دارد. برندسازی نه تنها به عنوان عامل فرهنگی، موجب افزایش رشد اقتصادی منطقه خواهد شد، بلکه آشنایی با فرهنگ‌های گوناگون به ویژه فرهنگ گذشتگان و نمودهای کالبدی آن در قالب

هنرمندان (زوکین، ۱۹۹۸: ۸۲۵-۸۳۹)^۱ بازسازی و نوسازی ساختمان‌های تاریخی و استفاده از آن‌ها به عنوان فضایی برای بیان هنری و طراحی فضاهای شهری مانند سینما یا موزه در محلات تاریخی (بیانچینی و پارکینسون، ۱۹۹۳)^۲ و تأکید بر گردشگری در راستای توسعه خلاق در بافت‌های فرسوده (صحراپیان و موحد، ۱۳۹۶: ۴۰۳-۴۰۵) می‌توانند به عنوان تلاش‌هایی برای بازآفرینی شهری مبتنی بر تولید و مصرف فرهنگ معرفی و بررسی شوند.

۵- سرمایه‌گذاری کالبدی: سرمایه‌گذاری در بافت تاریخی، موجب ارزش‌آفرینی در این مناطق می‌شود؛ لذا این مؤلفه به عنوان هدف بازآفرینی اقتصادی مطرح می‌شود و به دلیل داشتن روابط سرد در این خرده نظام، در بعد شخصیتی نظام کارکردی قرار می‌گیرد. در مؤلفه سرمایه‌گذاری، روابط گفتمانی، بیشتر خصلت تحلیلی تجربی دارند و بیشتر پیرامون مسائل اثباتی و مادی هستند. از ویژگی‌های دیگر این مؤلفه، کنش ابزاری و عقل ابزاری است و این که آمادگی پذیرش هرگونه نوآوری و خلاقیت را دارد؛ لذا سرمایه‌گذاری بنا، نظام کارکردی پارسونز را در بازآفرینی اقتصادی بافت تاریخی عهده‌دار است. مورفولوژی ریزدانه شهری، تنوع و انطباق‌پذیری ساختمان‌ها، نفوذپذیری خیابان‌ها، خوانایی فضاهای محله نماهای مشرف به خیابان فعال و پویا جذاب میزان فضای عمومی حضور درختان و عناصر طبیعی فضای سبز عمومی و خصوصی (ویژگی‌های آب وجود سلسله‌مراتب بین فضاهای عمومی و خصوصی) پویایی محله و رونق کسب‌وکار انگیزه جذب سرمایه‌گذاری را در محله به وجود می‌آورد. سرمایه‌گذاری که توجه به جامعه محلی را در دستور کار خود قرار داده و شرایطی را فراهم آورد که توزیع ثروت در محله را به راه اندازد. جذب سرمایه‌گذاری به نحوی که منجر به ایجاد سرزندگی و تقویت کارکردهای موجود و توسعه فعالیت‌های موردنیاز محله باشد. در طرح پیشنهادی برخی از ارگان‌ها و سازمان‌های بخش پذیرد خصوصی در جهت رونق محله دعوت به سرمایه‌گذاری شده‌اند.

۶- ارزش اقتصادی: از نگاه سرمایه‌گذاری، در نوسازی شهری دو ارزش بالقوه وجود دارد. ارزش اول به بالا رفتن سطح عمومی قیمت‌ها در حوزه مسکن، ساختمان و کاربری‌ها و خدمات شهری معطوف بوده و ارزش دوم ناشی از بالا رفتن مرغوبیت محدوده‌های مورد سرمایه‌گذاری پس از عملیات نوسازی است. (علی محمدی و دیگران، ۱۳۹۷). به عبارت دیگر، صنعت نوسازی شهری به دلیل ایجاد مرغوبیت و ارتقاء کیفیت محیط زندگی شهری و ایجاد ظرفیت‌های جدید برای اسکان جمعیت سرریز شهری و

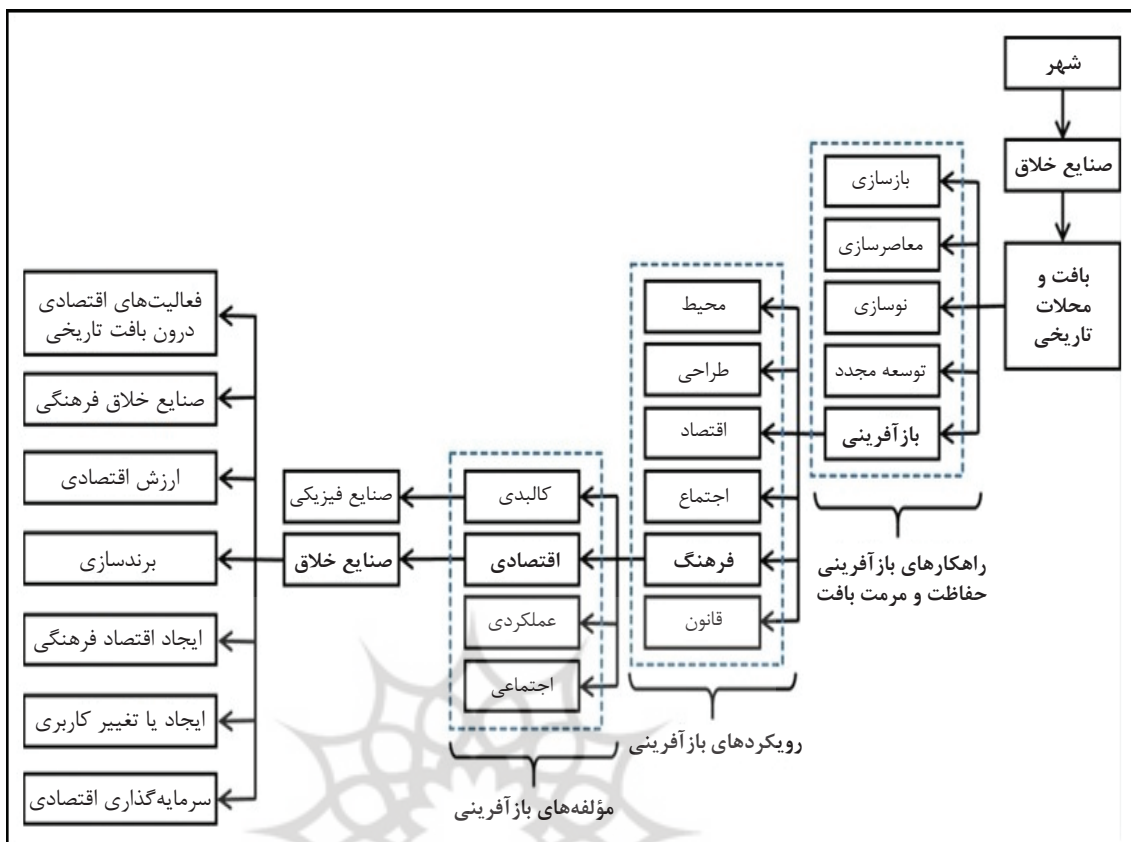
ارائه خدمات شهری، خلق‌کننده ارزش واقعی و ارائه‌کننده خدمات ضروری و موردنیاز شهروندان است (ائینی، ۱۳۹۸: ۱۴۶-۱۱۵) پژوهش‌ها حاکی از آن است که ارزش ملک در اغلب بافت‌های تاریخی نسبت به مابقی اراضی شهری پایین‌تر است (ایزدی، ۱۳۸۳: ۲۱-۱۲)؛ که با تحقق رویکرد بازآفرینی پایدار شهری می‌توان موجب ارتقاء این معیار شد و هدف اصلی از بازآفرینی بافت‌های تاریخی، ایجاد امکان بهره‌برداری اقتصادی از مکان به گونه‌ای که ارزش کافی به منظور پوشش هزینه‌های آن را ایجاد کند می‌باشد (میراث انگلیسی، ۲۰۰۸).

۷- ایجاد اقتصاد فرهنگی: جلوگیری از نگرش مصرف‌گرایانه و یا به کاربردن فرهنگ اقتصادی در رابطه با بناهای با ارزش، به همان میزانی مهم و حیاتی است که لزوم ایجاد اقتصاد پایدار بر مبنای فرهنگ. پس آنگاه که میراث تاریخی و شهری دست‌مایه‌ای شود برای رسیدن به بهره‌برداری اقتصادی، جز نابودی این آثار و دستیابی به صرفه‌ی اقتصادی نه‌چندان پایدار، نتیجه‌ای در بر نخواهد داشت. در این بینش، حتی بدون هشدار یا اظهارنظر، یادمان‌های تاریخی موجود در پیکره‌ی بناهای قدیمی ارزشمند شهر به‌مثابه‌ی ابزاری برای توان‌بخشی اقتصادی به شهر مورد توجه قرار می‌گیرند و انگیزه‌ی اصلی حفاظت و مرمت آن‌ها نوسازی ساختار اقتصادی شهر است. همچنین راه و روال شناخته شده‌ای که نادیده گرفتن ارزش ثروت فرهنگی نهفته در کالبد شهرهای تاریخی را ممکن می‌کند، برای اشخاص حقیقی‌ای که در پی سودجویی مالی‌اند، شناخته شده است و کارآمد بودن آن‌ها نیز به گواه تخریب‌های هر روز پیش آمده در شهرهای کران، شیراز قدیم، اصفهان قدیم و مشهد قدیم به اثبات می‌رسد (فلامکی، ۱۳۸۷: ۳۷). با توجه به موارد ذکر شده درنهایت می‌توان مؤلفه‌های بررسی شده را در پاسخ به آسیب‌های وارده بر بافت و در جهت احیای آن‌ها به عنوان راهکاری اقتصادی به کار گرفت.

با توجه به قرار گرفتن تمامی این شاخصه‌ها در کنار هم عامل دستیابی به اقتصاد خلاق می‌باشد. قابل توجه است که بافت‌های تاریخی بدون بهره‌گیری اقتصادی دچار فرسودگی و افول شده و از بین خواهند رفت. همچنین بهره‌برداری بی‌رویه از آن نیز همان نتیجه را در پی خواهد داشت.

1. zukin, 1998

2. Bianchini & Parkinson, 1993

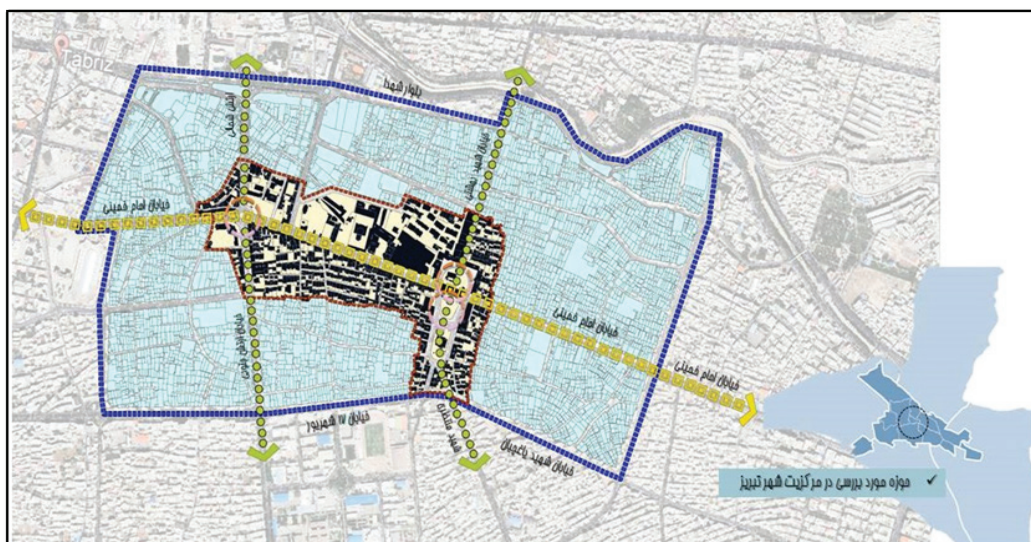
نمودار (۲). بازآفرینی مبتنی بر صنایع خلاق با رویکرد اقتصادی در محلات (منبع: نگارندگان)

هر بافت شهری بالاخص بافت‌های تاریخی مباحث مربوط به کیفیت ابنیه می‌باشد در محدوده مورد مطالعه سهم ابنیه قابل قبول تقریباً بالا می‌باشد و نشان‌دهنده وضعیت تقریباً مطلوب در سایت می‌باشد همچنین عناصر و ابنیه تاریخی نیز در محدوده وجود دارد که ارزش موضوع و کیفیت‌های محیطی را در محیط افزوده می‌کند. در مقابل سهم نوساز مرمتی نیز مناسب می‌باشد که نشان‌دهنده تغییر وضعیت محدوده به جریان‌های مثبت می‌باشد و در حال نوسازی برخی از بافت‌ها و ابنیه قدیمی و فرسوده در محیط می‌باشد. در مقابل با توجه به وجود ساختمان‌های فرسوده و قدیمی در برخی نقاط محدوده این موضوع را نیز می‌توان جز مؤلفه‌های ضعف این مجموعه دانست. شروع مداخلات موضعی این مجموعه به اوایل دوره پهلوی برمی‌گردد که با شروع تغییرات محیط پیرامون و تبدیل قبرستان به باغ دلگشا بوده است ولی حجم گسترده این مداخلات مربوط به دهه ۷۰ شمسی قرن گذشته شمسی بود که به‌طور کلی بافت پیرامون مسجد کبود به‌عنوان بافت فرسوده شناخته شد و کلاً تخریب گردید.

با توجه به اهمیت تمامی این موارد نمی‌توان ادعایی مبنی بر ارجحیت موردی بر دیگری داشت لذا باید تأکید کرد که مؤلفه‌های فوق‌الذکر مکمل یکدیگر می‌باشند و بهره‌گیری از تمامی این مؤلفه‌های در کنار هم یک بازآفرینی اقتصادی موفق را در پی خواهد داشت. سرمایه‌گذاری داخلی و خارجی در کالبد بافت تاریخی با حفظ ارزش آن و ایجاد فعالیت‌های متناسب با کالبد که فعالیت‌های شبانه‌روزی هم باید در میانشان وجود داشته باشد، سبب تصویرسازی مجدد از بافت می‌شود که این خود تبدیل شدن بافت تاریخی موجود به یک برند شهری را در پی خواهد داشت این امر مرغوبیت بافت را افزایش می‌دهد بازگشت سرمایه را به دنبال دارد و سبب اشتغال‌زایی و پویایی برای ساکنین می‌گردد.

مطالعه موردی: محوطه پیرامون مسجد کبود تبریز

یکی از بناهای مهم و تاریخی تبریز مجموعه مسجد کبود و محیط پیرامون آن می‌باشد این محدوده دارای محورها با کارکردهای متنوع می‌باشد اغلب کارکردهای اصلی محدوده محور مختلط می‌باشد. یکی از موضوعات اساسی در شناخت

نقشه (۱). محدوده مورد مطالعه (منبع: نگارندگان)

جدول (۱). طرح‌های اجرا شده در محدوده (منبع: نگارندگان)

سال	طرح اجرا شده	طراح یا مشاور	مجری	نتایج و تبعات
۱۳۰۸	ساماندهی محوطه و تبدیل گورستان به باغ دلگشا	محمدعلی تربیت شهردار تبریز	شهرداری تبریز	هرچند بافت پیرامون برای استفاده عموم فراهم گردید ولی بخش‌های باقیمانده از بقایای آثار تاریخی به کلی تخریب شد
۱۳۲۸	تبدیل بخشی باغ دلگشا به مدرسه	-----	آموزش و پرورش	محوطه باز موجود در اطراف سایت از بین رفت
۱۳۳۶	ساخت موزه ملی آذربایجان	علی صادق زیر نظر آندره گدار	وزارت فرهنگ و هنر	با احداث این موزه و شروع بازسازی‌های مسجد کبود کاربری این مجموعه شهری به کاربری آموزشی فرهنگی تغییر یافت
۱۳۶۹	رواق‌های پیرامون محوطه درونی و مسجد زمستانی بخش جنوبی محوطه	باقر آیه الله زاده شیرازی	سازمان میراث فرهنگی	با اجرای این طرح برای مسجد صحنی تعریف شده اجرا گردید ولی این طرح قالب ارجاع و سندیت تاریخی ندارد
۱۳۷۲	مجموعه تجاری ضلع شرقی مجموعه	مهندسین مشاور باوند	سازمان عمران و بهسازی تبریز	این طرح بدون در نظر گرفتن ارزش‌های تاریخی و حریم مجموعه اجرا گردید؛ و بافت پیرامون آن را به شدت تخریب کرد
۱۳۸۲	احداث پارک خاقانی در ضلع غربی	-----	شهرداری تبریز	مانع اجرای طرح کامل صحن مسجد در این جبهه گردید.
۱۳۸۶	ایجاد سایت موزه باستان‌شناسی عصر آهن و سفال خاکستری تبریز	بهروز عمرانی	سازمان میراث فرهنگی	بخشی از تمدن مکشوفه هزاره اول قبل از میلاد که در عمق ۸ متری از کف محوطه مسجد کبود به نمایش گذارده شد.
۱۳۸۸	موزه فرش آذربایجان در جبهه شمالی	مهندسین مشاور باوند	میراث فرهنگی	هنوز عملیات فیزیکی شروع نشده است

تحلیل و یافته‌ها

آنالیز سوات یکی از تکنیک‌های مؤثری است که کمک می‌کند عوامل درونی و عوامل بیرونی دخیل در یک موضوع کنار هم سنجیده شده و از ارتباط بین آن‌ها به نفع خودمان استفاده گردد. سوات (SWOT) از کنار هم قرار دادن حروف s(strengths)، w(weaknesses)، o(opportunities)، t(threats) نام‌گذاری شده است. هدف این بخش بررسی وضعیت موجود (ضعف‌ها و قدرت‌ها) همچنین بررسی

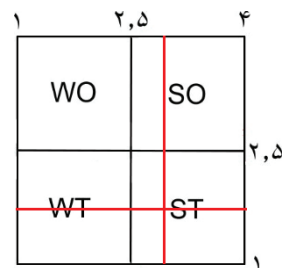
پتانسیل‌های بالقوه (فرصت‌ها و تهدیدات) که روبرویمان است می‌باشد. پس از شناسایی قوت‌ها، ضعف‌ها، فرصت‌ها و تهدیدها، با استفاده از ماتریس SWOT، با توجه به اهمیت موضوع، جهت امتیازدهی از دانش مدیران و متخصصان در این زمینه استفاده گردیده و از میانگین نمره دهی مجموع نظرات آن‌ها در تک‌تک نمرات استفاده شده و همان‌طور که در بالا ذکر شد با بررسی حوزه مداخله موردنظر، موارد ذکر شده در جدول بدست آمده‌اند.

جدول (۳). جدول سوات (منبع: نگارندگان)

وزن نهایی	امتیاز	وزن نسبی		
۰.۲۰۴	۴	۰.۰۵۱	وجود مغازه‌های متحرک که باعث ایجاد اشتغال شبانه می‌گردند	ت.ج.:
۰.۰۷۵	۳	۰.۰۲۵	تعادل بین توده و فضا و تراکم متوسط در محدوده‌ی مداخله با توجه به بناهای تاریخی	
۰.۱۵۲	۴	۰.۰۳۸	وجود دسترسی مستقیم به کاربری‌های شهری به دلیل شریانی بودن محور	
۰.۰۷۵	۳	۰.۰۲۵	عرض مناسب پیاده‌رو برای عبور و مرور و برخورداری از مسیر دوچرخه در خیابان امام	
۰.۱۵۲	۴	۰.۰۳۸	وجود دسترسی مناسب به ایستگاه‌های مترو شهید بهشتی و ساعت و ایستگاه‌های بی آر تی همچنین برخورداری از پارکینگ‌های عمومی طبقاتی (آرین، عتیق، تربیت، خاقانی و کوثر و...) در حوزه مورد مطالعه	
۰.۱۵۲	۴	۰.۰۳۸	وجود بناها به عنوان نشانه‌های شهری مانند عمارت ساعت موزه آذربایجان و ...	
۰.۲۵۶	۴	۰.۰۶۴	استفاده از معماری تاریخی بخصوص ویژگی‌های منطقه‌ای در هر طرح که باعث جذب گردشگر خلاق می‌گردد.	
۰.۱۵۲	۴	۰.۰۳۸	وجود مهاجران خلاق در طرح‌های بررسی شده و ایجاد تنوع فرهنگی بارز در محدوده‌های طراحی	
۰.۲۰۴	۴	۰.۰۵۱	وجود سرزندگی فرهنگی در محدوده‌های بازطراحی شده با توجه به وجود فعالیت‌های شبانه‌روزی و تنوع در جنس و سن ساکنان.	
۰.۲۵۶	۴	۰.۰۶۴	وجود امنیت با توجه به توزیع مناسب فضاهای شبانه‌روزی در اکثر نقاط طرح‌های بررسی شده	
۰.۱۵۲	۴	۰.۰۳۸	وجود هنرهای اجرایی و بستری هنری برای حرکت ناخودآگاه پیاده از فضایی به فضای دیگر در اکثر طرح‌ها	ت.ج.:
۰.۱۰۲	۲	۰.۰۵۱	نبود مشارکت کافی مردمی در اکثر طرح‌ها که از نبود اطلاعات کافی ساکنان از فرایند بازآفرینی و بازسازی نشأت گرفته است.	
۰.۰۲۵	۱	۰.۰۲۵	بالا بودن تعداد طبقات (بیش از ۱۰ طبقه) در برخی نقاط و شکستن خط آسمان و حریم ارتفاعی بناهای تاریخی	
۰.۰۲۵	۱	۰.۰۲۵	مقیاس غیرانسانی بر برخی نقاط محدوده چون میدان منصور	
۰.۰۷۶	۲	۰.۰۳۸	فرسودگی کالبدی ابنیه یافت	
۰.۰۲۵	۱	۰.۰۲۵	عدم پراکنش صحیح کاربری درمانی و فضای سبز در محدوده	
۰.۰۲۵	۱	۰.۰۲۵	جداسازی مسیر پیاده و دوچرخه به وسیله نرده و حصارهای جداکننده	

وزن نهایی	امتیاز	وزن نسبی			
۰.۰۲۵	۱	۰.۰۲۵	از بین رفتن ریتم مناسب خط آسمان در برخی نقاط به دلیل کاهش تعداد طبقات و وجود ساختمان‌های بلندمرتبه در حریم آثار تاریخی	د.ا.م.	داخلی
۰.۱۰۲	۲	۰.۰۵۱	فقدان استحکام کافی ساختمان‌ها در برابر زلزله		
۰.۰۷۶	۲	۰.۰۳۸	استفاده از سوخت‌های تجدیدناپذیر و آلوده‌کننده هوا آلودگی صوتی ناشی از ناوگان فرسوده		
۰.۰۷۶	۲	۰.۰۳۸	نامناسب بودن کف‌سازی معابر علی‌الخصوص معابر محلی قرارگیری در تیپ اقلیمی سرد و معتدل با زمستان‌های طولانی		
۰.۱۰۲	۲	۰.۰۵۱	نبود آموزش و پرورش هنر و فرهنگ در اکثر طرح‌های مطالعه شده سبب کاهش سرعت فرایند شکل‌گیری محلات خلاق می‌گردد.		
۰.۱۲۸	۲	۰.۰۶۴	بی‌توجه به مشاغل کوچک و صنایع‌دستی در چندی از محدوده‌های بررسی شده بازه فعالیت‌های فرهنگی را کاهش داده و سبب بروز مشکل در جذب ساکنان خلاق می‌گردد		
۰.۱۲۸	۲	۰.۰۶۴	نبود مشاغل خلاق در تمامی طرح‌ها و سبب شدن آن به کاهش حضور در عرصه‌های رقابت		
۰.۱۴۴	۴	۰.۰۷۲	استفاده از طرح‌های نوسازی که در بافت‌های فرسوده سبب توسعه فرهنگی می‌گردد	د.ا.م.	خارجی
۰.۳۶	۴	۰.۰۹	توجه به رویدادهای فرهنگی و تاریخی و استفاده از این رویدادها در برگزاری فستیوال‌های مختلف و جذب گردشگر		
۰.۱۴۴	۴	۰.۰۷۲	نفوذپذیری بالا در حوزه‌ی بلافاصل و دسترسی آسان در آن به محدوده‌ی مداخله		
۰.۱۴۴	۴	۰.۰۷۲	امکان استفاده از مصالح بومی با هدف افزایش پیوستگی مناظر		
۰.۱۰۸	۳	۰.۰۱۸	امکان به‌کارگیری مبلمان متناسب با پس‌زمینه‌ی تاریخی و فرهنگی در محدوده		
۰.۱۰۸	۳	۰.۰۳۶	امکان ذخیره انرژی خورشید به صورت موقت در پیل‌های الکترومغناطیسی		
۰.۱۰۸	۳	۰.۰۳۶	مجاورت محدوده با مناطق دارای بافت‌های تاریخی و مراکز گردشگری		
۰.۱۴۴	۴	۰.۰۷۲	استفاده از فضاهای بایر بافت فرسوده که از طریق جذب سرمایه‌گذاری سبب توسعه کاربری‌های می‌گردد.		
۰.۲۱۶	۴	۰.۰۵۴	استفاده از پروژه‌های معماری و شهرسازی طراحی شده توسط طراحان باتجربه و برگزاری مسابقات برای شناسایی طرح بهینه		
۰.۳۶	۴	۰.۰۹	بازسازی بناهای تاریخی و حذف موانع قدیمی و استفاده بهینه از آن‌ها		
۰.۱۴۴	۲	۰.۰۷۲	بی‌توجهی به نیازهای شهر هوشمند و خلاق مثل محدوده‌های نوآوری که در هیچ‌کدام از طرح‌ها یافت نشد.	د.ا.م.	داخلی
۰.۰۱۸	۲	۰.۰۹	بی‌توجهی به ساختارهای کهن که سبب ایجاد اختلالات فرهنگی و بصری در فضاهای شهری می‌گردد.		
۰.۱۴۴	۲	۰.۰۷۲	نبود توجه کافی به رشد خدمات و گونه‌های هنری و الکترونیکی در طرح‌های مطالعه شده سبب کاهش سرعت فرایند شکل‌گیری محلات خلاق می‌گردد.		
۰.۱۴۴	۲	۰.۰۷۲	بی‌توجهی به اصول طراحی بهینه انرژی در برخی از طرح‌های بررسی شده		
۰.۰۳۶	۱	۰.۰۳۶	احتمال کم‌رنگ شدن نشانه‌های مهم به دلیل انسداد بصری بناهای مهم تاریخی		
۰.۰۳۶	۱	۰.۰۳۶	احتمال کاهش خوانایی محدوده به علت وجود اغتشاشات بصری		

بوده و می‌توان نتیجه گرفت محدوده موردنظر دارای نقاط قوت و پتانسیل‌های بالایی در مقابل ضعف‌ها و تهدیدهای محدوده دارد و از این پتانسیل‌ها می‌توان به مواردی همچون: وجود بازار تاریخی به‌مثابه مرکز تجاری و قوی‌ترین مرکز توریستی، حضور نشانه‌های قوی تاریخی، امکان احیا و ابقای استخوان‌بندی تاریخی، افزایش بهره‌وری اقتصادی و تقویت فعالیت‌های فرهنگی و تفریحی با استفاده از وجود مکان‌های تجاری اشاره کرد. با این حال بی‌توجهی به فرصت‌های محدود موجود در محدوده می‌توان از میزان موفقیت در طراحی و برنامه‌ریزی محدوده بکاهد.

داخلی: ۲,۷۴۵ خارجی: ۱,۷۱۰

شکل (۳). تحلیل جدول سوات (منبع: نگارندگان)

با توجه به موارد ذکر شده در جدول سوات، ماتریس تحلیل آن نشان می‌دهد که نحوه مداخله در محدوده رقابتی

جدول (۴). مؤلفه‌های دستیابی به صنایع خلاق در محدوده مورد مطالعه (منبع: نگارندگان)

مؤلفه‌های کلی	مؤلفه‌های اجرایی
برندسازی	توجه به اصالت در حفاظت و مدیریت میراث فرهنگی
	رشد صنعت گردشگری و اشتغال محلی
	تلفیق محل کار و زندگی
	قانونمند کردن میراث فرهنگی و تاریخی
	تدوین چارچوبی برای اقدامات مداخله‌گرانه
	تداوم سازمان فضایی کهن
سرمایه‌گذاری اقتصادی	بهسازی اراضی بایر
	سوق منافع فردی به جمعی
	تسهیل در قوانین و مقررات
	اعطای یارانه، تخصیص اعتبارات خاص و معافیت‌های مالیاتی برای انجام طرح‌ها و پروژه‌های سرمایه‌گذاری مهم
	تصویب قانون تشویقی و حمایتگر از سرمایه‌گذاری خارجی
	معاصر سازی فضای شهری جهت ارتقا صنعت گردشگری
ایجاد یا تغییر کاربری	معاصر سازی و احیا تجهیزات زیرساختی شهر کهن
	بازگشت به فضای عمومی و خیابان‌ها
	از بین بردن کاربری‌های ناسازگار و جایگزینی آن‌ها با کاربری‌های به روز
	تدابیر زیست‌محیطی و بهداشتی کاربری‌ها
	توزیع مناسب فضاهای فعال شبانه
	مهاجرت و تجمع شبکه طبقه خلاق
صنایع خلاق	استفاده از سیاست‌های حمایتی دولت برای ایجاد خرد فضاها جهت حضور هنرمندان
	افزایش میزان رشد گالری‌ها، موزه‌ها و نمایشگاه‌های صنایع‌دستی
	افزایش کیفیات محیطی محله
	آزادی و تنوع فرهنگی در محدوده

مدیریت شهری

فصلنامه علمی پژوهشی
مدیریت شهری و روستایی
شماره ۷۵. تابستان ۱۴۰۳

Urban managment
No.75 Summer 2024

مؤلفه های کلی	مؤلفه های اجرایی
ارزش اقتصادی	بهبود چرخه تولید و ارائه محصولات
	ایجاد ارتباط با سرمایه داران
	ایجاد مشاغل خلاق برای حضور در عرصه رقابت
	رقابت میان مکان های خصوصی جهت ارتقاء کیفیت
	حفاظت از بناهای تاریخی و ارزشمند
ایجاد اقتصاد فرهنگی	ایجاد تنوع جنسی، قومیتی و فرهنگی و ادغام فرهنگ ها
	ایجاد خرده فرهنگ های فعال و پررونق
	افزایش تعداد و در دسترس بودن سازمان های فرهنگی و کتابخانه های هوشمند
	ایجاد بروکراسی خلاق و افزایش سطح سواد شهروندان
	توجه به ساختار شکنی های هنری و نوآورانه
فعالیت های اقتصادی درون بافت	ایجاد نواحی نوآور در آمیختگی با فرهنگ شهری
	ایجاد کاربری های چندمنظوره
	ایجاد دسترسی آسان از طریق بهبود سلسله مراتب دسترسی و حمل و نقل عمومی
	حضور انبوه استارتاپ ها
	شبکه های محلی و تعامل بین آنها
	گسترده گی جمعیت تولید کنندگان کوچک با اشتغال زایی درون زا

جدول شماره ۵ مربوط به امتیازهای جدول سوات می باشد.

جدول (۵). جدول امتیازبندی سوات (منبع: نگارندگان)

GRADE	SWOT	GRADE	SWOT	GRADE	SWOT	GRADE	SWOT
4	T1	4	O1	4	W1	4	S1
5	T2	5	O2	2	W2	2	S2
4	T3	4	O3	2	W3	3	S3
4	T4	4	O4	3	W4	2	S4
2	T5	1	O5	2	W5	3	S5
2	T6	2	O6	2	W6	3	S6
		2	O7	2	W7	5	S7
		4	O8	4	W8	3	S8
		3	O9	3	W9	4	S9
		5	O10	3	W10	5	S10
				4	W11	3	S11
				5	W12		
				5	W13		

نتیجه‌گیری

بافت‌های تاریخی دارای بالاترین پتانسیل‌های فرهنگی و همچنین اقتصادی می‌باشند که برای بهره‌گرفتن از آن در راستای توسعه منطقه و همچنین جلوگیری از افول آن باید از راهکارهای مطمئن و پاسخگو استفاده شود. پژوهش زیر نیز در جست‌وجوی بررسی این راهکارها و امکان‌سنجی بازآفرینی خلاق مبتنی بر اقتصاد محلی در محدوده تاریخی مسجد کبود شهر تبریز در راستای رفع خلأ موجود در جهت توسعه بافت‌های تاریخی و مخصوصاً از منظر اقتصادی می‌باشد. نتایج حاصل در این پژوهش حاکی از آن است که بهترین و جامع‌ترین روش برای بازآفرینی و طراحی بهتر و بهینه این بافت تاریخی، اقتصاد خلاق و راهکارهای آن که شامل برندسازی، افزایش ارتباط گردشگری و صنایع، ایجاد ارزش‌های اقتصادی، سرمایه‌گذاری، ایجاد و یا تغییر کاربری می‌باشد از این‌رو استفاده از رویکرد موردنظر و توسعه خلاق اقتصادی در بازآفرینی بافت تاریخی پویایی و توسعه اقتصادی و فرهنگی آن را به دنبال خواهد داشت. اهدافی که می‌توان در راستای سامان‌دهی و بازآفرینی مبتنی بر صنایع خلاق با رویکرد اقتصادی در محدوده مسجد کبود و جداره محور تاریخی خیابان امام در جهت ارتقای هویت و همچنین ایجاد مسیری سرزنده و پویا از منظر عملکردی در محور حوزه مداخله (محور امام خمینی) دنبال کرد شامل ایجاد اقتصاد فرهنگی، فعالیت‌های اقتصادی درون بافت تاریخی، صنایع خلاق، ارزش اقتصادی، برندسازی ایجاد یا تغییر کاربری و سرمایه‌گذاری اقتصادی می‌باشد.

منابع

۱. آئینی محمد، (۱۳۹۰). مدیریت ریسک سرمایه‌گذاری در نوسازی شهری (بخش ویژه)؛ اقتصاد شهر (۹): ۳۶.
۲. ابراهیمی مینق جعفر؛ امیری محمد؛ عامری مهدی، (۱۳۸۶). مکتب فرانکفورت و نظریه انتقادی
۳. استیون تیزدل؛ تراک؛ تیم هیث، (۱۳۸۸). محمد تقی زاده مطلق (مترجم). چالش‌های اقتصادی محله‌های تاریخی شهر. (۲): ۲۹-۴۹
۴. اطهری کمال، (۱۳۸۹). اقتصاد شهری و اقتصاد شهر در ایران، اقتصاد شهر شماره ۷، پاییز ۸۹، بخش ویژه. صص ۵۶
۵. ایزدی آرزو؛ ناسخیان شهریار؛ محمدی محمود، (۱۳۹۱). تبیین چارچوب مفهومی بازآفرینی پایدار بافت‌های تاریخی (بررسی اسناد، بیانیه‌ها و منشورهای بازآفرینی). (۶): ۱۶۶
۶. ایزدی محمد سعید رضا فیضی، (۱۳۸۹). بازآفرینی شهری کنش و بینشی جامع و یکپارچه در ساماندهی محدوده‌های هدف برنامه‌های بهسازی و نوسازی شهری، مجله هفت شهر، دوره سه شماره ۳۳ و ۳۴
۷. بیانچینی فرانکو؛ لندری ریچارد، (۱۹۹۵). راهبردهای برنامه‌ریزی شهر خلاق از دیدگاه چارلز لاندری. The Creative City.
۸. پوراحمد، احمد؛ حبیبی، کیومرث و کشاورز، مهناز، (۱۳۸۹). سیر تحول مفهوم شناسی بازآفرینی شهری به عنوان رویکردی نو در بافت‌های فرسوده شهری، مطالعات شهر ایرانی اسلامی، دوره اول، شماره اول، صص. ۹۳-۷۳
۹. پوراحمد، احمد؛ کالنتری، محسن؛ ابدالی، یعقوب و اهلل پور، سارا قلی، (۱۳۹۷). تحلیل فضایی کیفیت زندگی در کانون‌های جرم خیز (مورد مطالعه: بخش مرکزی شهر تهران)، پژوهشنامه جغرافیای انتظامی، سال ششم، شماره بیست و یکم، صص. ۳۰-۱
۱۰. پورجعفر، محمدرضا، (۱۳۸۸). مبانی بهسازی و نوسازی بافت قدیم شهرها، چاپ اول، تهران: انتشارات پیام.
۱۱. پوراحمد احمد، کشاورز مهناز، علی اکبری اسماعیل، هادی فرامرزی، (۱۴۰۱)، بازآفرینی پایدار بافت‌های ناکارآمدی شهری (مورد مطالعه (منطقه ۱۰ شهر تهران)
۱۲. پوراحمد احمد، احمدی فرد نرگس، (۱۳۹۷) بررسی نقش گردشگری خلاق در بازآفرینی بافت تاریخی (مطالعه‌ی موردی: منطقه‌ی ۱۲ شهر تهران)
۱۳. شفیعا محمدعلی، (۱۳۹۴) شناسایی سازوکارهای بومی‌سازی فن‌آوری در ایران دوره ۵، ۴ (پیاپی ۲۰)، مرداد
۱۴. شفیعا سعید، (۱۳۹۰). احیای اقتصادی و بافت‌های تاریخی؛ بررسی رابطه‌ی سرمایه‌ی اجتماعی و توسعه پایدار اقتصاد محله: ۳
۱۵. شبانی امیرحسین؛ ایزدی محمدسعید، (۱۳۹۳). رویکردی نوین به بازآفرینی شهر خلاق. ۶۳-۵۴: ۵۷
۱۶. شهردار پور محمد؛ شجاعی سید علیرضا؛ کلانتری خلیل آباد حسین؛ تقوایی مسعود، (۱۴۰۱). تحلیل تاثیرشناختی عامل سرزندگی بر احساس تعلق ساکنین محلات شهری. معماری و شهرسازی پایدار
۱۷. صحراییان زهرا؛ موحد علی، (۱۳۹۶). تحلیل و شناسایی پهنه‌های زمینه ساز توسعه خلاق بافت‌های فرسوده با تأکید بر گردشگری (مطالعه موردی: محله فهادان شهر یزد)؛ (۲۶): ۴۸-۳۱
۱۸. عزیزی محمد مهدی؛ ارباب پارسا، (۱۳۸۷). چالش هویت در شهرهای جدید. مجله هفت شهر ۲۵ و ۲۶: ۱۵۳
۱۹. عزیزی محمد، (۱۳۸۳). جایگاه شاخص‌های مسکن در فرایند برنامه‌ریزی مسکن، نشریه هنرهای زیبا شماره ۱۷
۲۰. علی محمدی غلامرضا، عبدالحی رکسانا، (۱۳۹۷)، تبیین مبانی نمود فرهنگ در معماری بومی ایران و ارتباط آن با ایجاد حس تعلق به مکان
۲۱. عندلیب محمد؛ صادقی شاهدانی، (۱۳۹۸). شناسایی و رتبه‌بندی موانع اقتصادی سرمایه‌گذاری در تولید کالاهای اساسی کشاورزی. ۱۵: ۹۵
۲۲. عیسی خانی ویدا، (۱۳۹۷) بازآفرینی اقتصادی بافت‌های فرسوده و ناکارآمد شهری با رویکرد برنامه‌ریزی راهبردی؛ مطالعه موردی: منطقه ۱۰ شهر تهران،
۲۳. فلامکی محمدمنصور، (۱۳۸۷). باز زنده سازی بناها و شهرهای تاریخی موسسه چاپ و انتشارات دانشگاه تهران. ۳۷
۲۴. لطفی سهند، (۱۳۹۰). بازآفرینی شهری فرهنگ مبنا: تأملی بر بن‌مایه‌های فرهنگی و کنش بازآفرینی. نشریه علمی هنرهای زیبا معماری و شهرسازی. ۳(۴۵): ۵۵

43. www.Liverpool.gov.uk
44. www.Bura.co.uk
45. [http://www.cidh.org/annualrep/\(2004\) eng/chap.2a.htm](http://www.cidh.org/annualrep/(2004) eng/chap.2a.htm)
46. [https://eura2022.org/dist/docs/BOOK20%\(OF20% ABSTRACTS2014062022%.pdf](https://eura2022.org/dist/docs/BOOK20%(OF20% ABSTRACTS2014062022%.pdf)
۲۵. مویدفر سعیده، صابری محمد رضا، (۱۳۹۹) آینده پژوهشی در بافت تاریخی با رویکرد توسعه پایدار (مطالعه موردی: برزن شش بادگیری یزد).
۲۶. مهرانز عطاران، (۱۳۹۳) تجربه بازآفرینی شهری قاهره مصر، دوره ۴، شماره ۴۵ و ۴۶. شهرپور
۲۷. نورایی حجت؛ الماسی الهام؛ سادات طیبی پروین؛ کوچکی مطلق مریم، (۱۳۹۶). تأثیر طراحی شهرهای ایرانی اسلامی در ایجاد امنیت اجتماعی. ۳
۲۸. هاشمی محمد رضا؛ شیعه اسماعیل؛ ذبیحی حسین، (۱۳۹۸) مقایسه تطبیقی تجارب پروژه‌های محرک توسعه با رویکرد بازآفرینی شهری در شهرهای منتخب جهان. فصلنامه جغرافیایی سرزمین علمی - سال ۱۵ (۶۰): ۱۱
۲۹. یغفوری حسین؛ اسکندری ثانی محمد؛ اکبری فاطمه، (۱۳۹۶). نقش بافت تاریخی در ارتقاء مؤلفه‌های رقابت پذیری شهری مورد مطالعه: شهر بیرجند. برنامه‌ریزی فضایی. ۳۰ (پیاپی ۲۶): ۳۶
30. (2004). Activities of the Inter-American Commission in connection with the Inter-American Court of Human Rights
31. Hon J. (2010). DCSM's annual report
32. DOUGLAS C. MONTGOMERY. (2004). Design and analysis of experiments. Eight editions.
33. Franco B. Parkinson M. 1993 , Cultural Policy and Urban Regeneration: The West European Experience, Europe.
34. Florida, R. (2002) The Rise of the Creative Class: And How It's Transforming Work, Leisure, Community and Everyday Life. London: Basic Books
35. Gunay H.(2008) . Strategic delay in market entry. Délai stratégique dans l'entrée sur un marché. Canadian Journal of Economics. Revue canadienne d'économique. Volume 41. Issue 3 p. 998-1014
36. Lotfi S. (1390). Culture-led Regeneration: A Reflection upon Cultural Fundaments and the Act of Regeneration
37. Mirseyedi S ,Economic Regeneration of urban Worn out and inefficient texture with strategic planning approach; Case study: District 10 of Tehran 2017
38. North Lanark shire council. (2019-2023). economic REGENERATION DELIVERY PLAN
39. Roberts M. Klaus G. Alistair M. (2022). Urban residents value multi-functional urban green spaces, Urban Forestry & Urban Greening, Volume 74. 127681
40. Shengchuan Zhao. (2015). Arrangement of financing for highway infrastructure projects under the conditions of Public-Private Partnership. Volume 39, Issue 2
41. Sharon Z. (1998). Urban life style: diversity and standardization in spaces of consumption
42. Gunay Z. Dokmeci V. (2008). Culture-led regeneration of Istanbul waterfront: Golden Horn Cultural Valley Project